

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

**З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ФІЛОСОФІЯ ПРАВА”**

**(ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ECTS)
ДЛЯ СТУДЕНТІВ II КУРСУ**

**Харків
2018**

Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни
“Філософія права” (відповідно до вимог ECTS) для студентів II
курсу / уклад.: О. Г. Данильян, С. І. Максимов, Н. І. Сатохіна. –
Харків: Право, 2018. – 28 с.

У к л а д а ч і: О. Г. Данильян,
С. І. Максимов,
Н. І. Сатохіна

1. ВСТУП

Посібник призначений для покращення організації самостійної роботи студентів при вивченні навчальної дисципліни “Філософія права”, може використовуватися на семінарських заняттях, для проведення контрольних та перевірочних робіт і заліків, містить загальний розрахунок годин лекцій, семінарських занять, самостійної роботи, опис предмета курсу, шкалу, за якою виставляється оцінка.

Він сприятиме якіснішому педагогічному контролю, основним завданням якого є формуючий вплив на процес одержання та засвоєння знань через встановлення зворотного зв'язку між студентом і викладачем і визначення підсумкових результатів навчання, а також забезпеченню глибокого розуміння специфіки філософського осмислення права, формуванню високої світоглядно-методологічної культури майбутніх юристів.

Філософія права викладається в юридичних вищих навчальних закладах України за вибором студентів.

Завдання курсу філософії права – забезпечити усвідомлення студентами сутності, змісту й особливостей філософії права як світоглядної і методологічної науки, основних типів філософсько-правової рефлексії, ролі філософії права в діяльності юриста та в житті суспільства в цілому; розвинути у них сучасне системне правове мислення; ознайомити із внеском мислителів різних філософських шкіл та напрямків, у тому числі й вітчизняних філософів, у розвиток філософсько-правової думки; забезпечити оволодіння системою філософсько-правових знань, які виступають методологічними засобами, для аналізу правової реальності; сформуванню у студентів високі моральні якості й навички поведінки, що ґрунтуються на загально визнаних правових цінностях, розвинену правосвідомість і почуття відповідальності за виконання професійного обов'язку.

У результаті вивчення навчальної дисципліни “Філософія права” студент повинен **знати**:

– головні проблеми сучасної світової й вітчизняної філософії права, основні способи осмислення правової

реальності;

- основні ідеї світової та вітчизняної філософсько-правової думки, історію становлення, етапи й особливості розвитку філософії права;

- основні категорії, поняття й концепції правової онтології, правової антропології, аксіології права та правової гносеології (епістемології), особливості їх виявлення в житті суспільства і юридичній практиці;

- філософські проблеми права в сучасному суспільстві;

- умови формування автономної особистості як суб'єкта права, її правосвідомості.

Необхідно також *уміти*:

- самостійно аналізувати факти, явища і процеси правової реальності в їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням змін, що відбуваються у світі й країні;

- критично оцінювати правову дійсність, соціальні процеси, політичні, економічні, екологічні, культурні, соціально-психологічні явища й події;

- формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтовувати власну світоглядну та громадянську позицію;

- володіти методологією пізнання правових явищ та застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Тема	Всього годин	У тому числі		
			лекції	семінари	самостійна індивідуальна робота
1	Предмет філософії права	6	2	2	2
2	Методологія філософії права	8	2	2	4
3	Правовий позитивізм і правовий об'єктивізм як способи осмислення права	6	2	2	2
4	Класичні концепції природного права: парадигма суб'єктивності	8	2	2	4
5	Сучасні концепції природного права: парадигма інтерсуб'єктивності	10	2	2	6
6	Вітчизняна філософсько-правова думка	8	2	2	4
7	Правова онтологія: природа і структура права	6	2	2	2
8	Правова антропологія: гуманістична природа права	8	2	2	4
9	Правова аксіологія: ціннісні засади права	8	2	2	4
10	Універсальне й культурно-особливе у ціннісному вимірі права	6	2	2	2
11	Правова епістемологія та правова герменевтика	8	1	2	5
12	Філософські проблеми права в сучасному суспільстві	10	1	4	5
	Усього годин	90	22	26	42

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ФІЛОСОФІЯ ПРАВА”

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри філософії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(протокол № 9 від 11 січня 2018 р.)

Розділ I. СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА

1. Предмет філософії права

Предмет філософії права. Особливості філософського підходу до права. Філософсько-правова рефлексія. Філософія права в системі соціально-гуманітарного знання. Філософія і філософія права. Філософія права в системі юридичних дисциплін. Філософія права, загальна теорія права, соціологія права. Головні питання та завдання філософії права. Основні розділи та функції філософії права. Значення філософії права для формування світогляду юристів.

2. Методологія філософії права

Методологія права та її рівні: філософський, загальнонауковий, юридичний. Філософія права як загальна методологія праворозуміння. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії: позитивістське та природно-правове мислення. Способи обґрунтування права: правовий об'єктивізм, правовий суб'єктивізм, правова інтерсуб'єктивність. Значення праворозуміння для правотворчості і правозастосування.

3. Правовий позитивізм і правовий об'єктивізм як способи осмислення права

Правовий позитивізм: філософські витоки, позитивні і негативні риси, методологічний потенціал та критика. Основні форми: теорія наказів (Дж. Остін), “чиста теорія права” (Г. Кельзен), аналітична юриспруденція (Г. Харт). Тенденції розвитку сучасного юридичного позитивізму: ексклюзивний та інклюзивний позитивізм. Правовий об’єктивізм: філософські витоки, основні форми, позитивні і негативні риси, методологічний потенціал та обмеженість. Історична школа права. Філософсько-правова концепція марксизму. Соціологічна юриспруденція.

4. Класичні концепції природного права: парадигма суб’єктивності

Природно-правове мислення: гуманістичний смисл та особливості, типи, переваги та недоліки. Суб’єктивізм як парадигма класичного природно-правового мислення. Космоцентричне обґрунтування права в античних мислителів (Сократ, Платон, Аристотель, стоїки, Цицерон). Теоцентричне обґрунтування права у філософії середньовіччя (Августин Аврелій, Ф. Аквінський). Формування передумов юридичного світогляду в філософсько-правовій думці Відродження і Реформації (Н. Макіавеллі, М. Лютер). Натуралістичне обґрунтування права у філософії права Нового часу. Становлення юридичного світогляду: теорії природного права та суспільного договору (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Сенс Просвітництва. Раціоналістичне обґрунтування права в німецькій класичній філософії (категоричний імператив та моральне обґрунтування права І. Канта, філософія права Г. В. Ф. Гегеля). Неокантіанство і неогегельянство.

5. Сучасні концепції природного права: парадигма інтерсуб’єктивності

Концепції природного права інтерсуб’єктивістського напрямку: філософські витоки, позитивні й негативні риси,

форми, світоглядно-методологічний потенціал. Феноменологічна концепція права (А. Рейнах). Екзистенціалістська концепція права (Е. Фехнер, В. Майхоффер). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рікер). Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апель, Ю. Габермас). Природно-правова тенденція в аналітичній філософії права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін).

6. Вітчизняна філософсько-правова думка

Екзистенційно-романтичне обґрунтування ідеї права (Г. Сковорода, П. Юркевич) і національної ідеї (М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко) у “філософії серця”. Проблема співвідношення особистості, нації та держави у творах М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського. Академічна філософія права кінця ХІХ – початку ХХ ст. Соціокультурна філософсько-правова концепція Б. Кістяківського. Основні ідеї видатних російських філософів права та їх вплив на збагачення світоглядно-методологічного потенціалу української філософсько-правової думки (В. Соловйов, П. Новгородцев, Л. Петражицький, М. Алексеев, І. Ільїн). Філософсько-правова думка радянських часів. Філософська-правова думка в сучасній Україні.

Розділ II. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

7. Правова онтологія: природа і структура права

Онтологічні основи права. Право як особлива реальність. Нормативно-деонтологічна природа права. Належне і суще у праві. Онтологічна структура права: природне і позитивне право, їх смисл і співвідношення. Сутність та існування права. Форми буття права (ідея права, закон, правове життя) та їх динаміка. Абстрактне й конкретне у праві. Сучасні дискусії про природу права. Поняття і умови здійснення права.

8. Правова антропологія: гуманістична природа права

Антропологічні основи права. Право як спосіб людського співіснування. Конфліктно-коопераційна природа людини як основа антропологічного обґрунтування права. Розум та емоції у праві. Феномен прав людини. Філософське обґрунтування ідеї прав людини. Людська гідність як джерело прав людини. Позитивування основних прав людини і проблема появи нових прав. Права людини та інститут громадянства. Особистість і право. Моральна, утилітарна та громадянська автономія. Особистість як суб'єкт права. Гуманістична природа права. Тенденції гуманізації права.

9. Правова аксіологія: ціннісні засади права

Роль цінностей у праві. Правові цінності: свобода, рівність, справедливість. Право як цінність. Свобода як визначальна характеристика людського буття й вища цінність. Ідея права як ідея свободи. Негативна й позитивна свобода. Межі свободи і межі прав людини. Свобода і відповідальність. Рівність як правова цінність. Свобода і рівність. Людська гідність як цінність. Справедливість як головна правова цінність і провідне поняття сучасної філософії права. Сучасні теорії справедливості.

10. Універсальне й культурно-особливе у ціннісному вимірі права

Універсальне та культурно-особливе в ціннісному змісті права. Правосвідомість як ціннісна форма світогляду, її форми і рівні. Правосвідомість і право. Універсальне у правосвідомості. Сенси та аксіоми правосвідомості. Культурно-специфічне у правосвідомості. Правовий менталітет. Особливості українського правового менталітету. Деформації правового менталітету. Правова культура. Право і мораль. Етичні основи

права. Єдність, протилежність та взаємодоповнюваність права і моралі. Філософсько-етичний зміст принципу толерантності. Релігійні витoki ідеї права.

11. Правова епістемологія і правова герменевтика

Поняття та проблеми правової епістемології. Особливості осмислення права. Теоретичний та практичний розум. Природа юриспруденції. Класична та неklasична правова епістемологія. Герменевтична природа рефлексії права. Герменевтичне коло як структура розуміння. Осмислення права, правотворчість і правозастосування як герменевтичні практики. Відтворення права в ході герменевтичних практик. Проблема істини у праві. Об'єктивна істина та принцип змагальності. Істина, справедливість та примирення.

12. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві

Людина і політико-правові інститути. Право і влада. Поняття, види та принципи легітимації. “Суспільний договір” як модель легітимації. Філософські проблеми правотворчості та правозастосування в перехідних суспільствах. Правова реформа. Поняття та структура правового суспільства: інституційний та неінституційний аспекти. Перспективи формування правового суспільства в Україні. Філософські проблеми окремих галузей права. Глобалізація та її вплив на право.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Розділ I. СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА

Тема 1. Предмет філософії права

П л а н

1. Предмет філософії права. Обґрунтування необхідності філософії права.
2. Особливості філософського підходу до права. Філософсько-правова рефлексія.
3. Філософія права в системі філософії та юриспруденції.
4. Основні питання і функції філософії права. Значення філософії права для підготовки майбутніх юристів.

Список додаткової літератури за темою

- Алекси Р. Природа философии права / Р. Алекси // Пробл. філософії права. – К.-Чернівці, 2004. – Т. II. – С. 19–28.
- Бачинін В. А. Философия права и преступления / В. А. Бачинин. – Х.: Фолио, 1999. – С. 10–23.
- Козюбра М. Співвідношення філософії і загальної теорії права: історія і сучасність / М. Козюбра // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 1. – С. 107–115.
- Лекція професора С. Максимова: Вступ до курсу «Філософія права» / С. І. Максимов // Право України. – 2011. – № 8. – С. 373–386.
- Радбрух Г. П'ять хвилин філософії права / Г. Радбрух // Пробл. філософії права. – К.-Чернівці, 2004. – Т. II. – С. 95–97.

Тема 2. Методологія філософії права

П л а н

1. Поняття методології права та її рівні: юридичний,

загальнонауковий, філософський. Філософія як загальна методологія праворозуміння.

2. Типи праворозуміння: позитивістське і природно-правове мислення.

3. Об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивність як способи обґрунтування права.

4. Значення праворозуміння для правотворчості і правозастосування.

Список додаткової літератури за темою

Максимов С. И. Мироззренческо-методологические подходы к осмыслению права / С. И. Максимов // Філософія права: сучасні інтерпретації: вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003-2011). – 2-ге вид., доповн. – Х.: Право, 2012. – С. 79–105.

Праворозуміння – фундамент юридичної науки та практики // Право України. – 2010. – № 4. – С. 4–205.

Радбрух Г. Законне неправо та надзаконне право / Г. Радбрух // Пробл. філософії права. – Т. II. К.-Чернівці: Рута, 2004. – С. 83–94.

Фуллер Л. Мораль права / Л. Фуллер. – К.: Сфера, 1999. – С. 225–232.

Т е м а 3. Правовий позитивізм і правовий об'єктивізм як способи осмислення права

П л а н

1. Правовий позитивізм:

а) філософські витoki, позитивні та негативні риси, методологічний потенціал та критика;

б) основні форми: теорія наказів (Дж. Остін), “чиста теорія права” (Г. Кельзен), аналітична юриспруденція (Г. Харт);

в) тенденції розвитку сучасного юридичного позитивізму: ексклюзивний та інклюзивний позитивізм.

2. Правовий об'єктивізм:

а) філософські витоки, основні форми, позитивні і негативні риси, методологічний потенціал та обмеженість;

б) історична школа права, філософсько-правова концепція марксизму та соціологічна юриспруденція як форми правового об'єктивізму.

Список додаткової літератури за темою

Антонов М. Творчий шлях та правове вчення Ганса Кельзена / М. Антонов // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С. 345–353.

Ерліх Є. Про живе право / Є. Ерліх // Пробл. філософії права. – Т. III. – К.-Чернівці: Рута, 2005. – С. 194–200.

Касаткін С. Позитивізм в англо-американській філософії права. Вчення Герберта Л. А. Харта / С. Касаткін // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С. 300–313.

Максимов С. І. Виправдання позитивізму (до аналізу концепції права Х. Харта) / С. І. Максимов // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2000. – № 2. – С.146–156.

Харт Х. Концепція права / Х. Харт. – К.: Сфера, 1998. – С. 7–24, 83–124.

Т е м а 4. Класичні концепції природного права: парадигма суб'єктивності

П л а н

1. Природно-правове мислення: гуманістичний смисл, типи та особливості. Суб'єктивізм як парадигма класичного природно-правового мислення.

2. Космоцентричне обґрунтування права у античних мислителів (Геракліт, софісти, Сократ, Платон, Аристотель, стоїки, Цицерон).

3. Теоцентричне обґрунтування права у філософії середньовіччя (Фома Аквінський).

4. Формування передумов юридичного світогляду у філософсько-правовій думці Відродження і Реформації (Н. Макіавеллі, М. Лютер).

5. Натуралістичне обґрунтування права у філософії права Нового часу (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Сенс Просвітництва.

6. Раціоналістичне обґрунтування права в німецькій класичній філософії (І. Кант, Г. В. Ф. Гегель). Неокантіанство й неогегельянство.

Список додаткової літератури за темою

Бачинин В. А. История философии права. Курс лекций / В. А. Бачинин, В. А. Чефранов. – Х.: Право, 1998. – 320 с.

Кант И. Метафизика нравов: Ч. I. [Метафизические начала учения о праве]: в кн.: Соч. в 6 т. / И. Кант. – М.: Мысль, 1965. – Т. 4. – С. 117–137, 138–152.

Максимов С. І. Філософсько-правова концепція вічного миру Канта і сучасність / С. І. Максимов // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2005. – № 4. – С. 44–51.

Рабінович С. П. Юснатуралізм у філософії права / С. П. Рабінович. – К.: Ред. журн. “Право України”, Х.: Право, 2013. – С. 78–110.

Ціцерон Марк Тулій. Про державу. Про закони. Про природу богів / Ціцерон. – К.: Основи, 1998. – С. 120–212.

Тема 5. Сучасні концепції природного права: парадигма інтерсуб’єктивності

П л а н

1. Інтерсуб’єктивність як парадигма природно-правового мислення сучасності.

2. Феноменологічна концепція права (А. Рейнах, П. Амселек). Екзистенціалістська концепція права (Е. Фехнер, В. Майхоффер). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рікер).

3. Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апель, Ю. Габермас).

4. Природно-правова тенденція в аналітичній філософії

права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін).

Список додаткової літератури за темою

Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін. – К., 2000. – 519 с.

Максимов С. І. Феноменологічний підхід до розуміння правової реальності / С. І. Максимов // Вісн. Нац. юрид. акад. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2009. – № 2. – Х., 2009. – С. 54–60.

Максимов С. И. Философско-правовая концепция К.-О. Апеля и Ю. Хабермаса / С. И. Максимов // Пробл. законності. – Х., 2002. – Вип. 55. – С. 166–174.

Рикер П. Торжество языка над насиліем. Герменевтический подход к философии права / П. Рикер // Вопр. философии. – 1996. – № 4. – С. 27–36.

Стовба О. В. Право і час / О. В. Стовба. – Х.: Тім Пабліш Груп, 2016. – С. 92–209.

Фуллер Л. Мораль права / Л. Фуллер. – К.: Сфера, 1999. – С. 38–93.

Т е м а 6. Вітчизняна філософсько-правова думка

П л а н

1. Екзистенційно-романтичне обґрунтування ідеї права у “філософії серця” (Г. Сковорода, П. Юркевич).

2. Проблема співвідношення особистості, нації та держави у творах М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського.

3. Академічна філософія права кінця ХІХ – початку ХХ ст. Основні ідеї російських філософів права (В. Соловйов, П. Новгородцев, Л. Петражицький, М. Алексєєв, І. Ільїн).

4. Філософсько-правова думка радянських часів. Філософсько-правова думка в сучасній Україні

Список додаткової літератури за темою

Бігун В. С. Філософія права в Україні (1990 – 2005):

здобутки і перспективи / В. С. Бігун // Пробл. філософії права. – Т. IV-V. – К.-Чернівці: Рута, 2006-2007. – С. 200–206.

Максимов С. І. Б. Кістяківський – видатний український філософ права / С. І. Максимов // Вісн. Акад. правових наук України. – Х., 1997. – № 1. – С. 126–136.

Максимов С. І. Мировоззренческие основания украинской национальной философии права / С. І. Максимов // Пробл. законності. – Х., 2004. – Вип. 66. – С. 128–137.

Рабінович С. П. Некласичні природно-правові підходи у філософсько-правовій думці сучасної України / С. П. Рабінович // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 1. – С. 50–59.

Юркевич П. Історія філософії права: вступ / П. Юркевич // Філософ. і соціол. думка. – 1996. – № 3-4. – С. 38–72.

Р о з д і л ІІ. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Т е м а 7. Правова онтологія: природа і структура права

П л а н

1. Онтологічні основи права. Правова реальність. Співвідношення належного і суцього в праві.

2. Природне і позитивне право як структурні елементи правової реальності. Проблема сутності та існування права. Зміст і форма, можливість і дійсність у праві.

3. Форми буття права. Проблема абстрактного і конкретного в праві. Поняття і умови здійснення права.

Список додаткової літератури за темою

Алекси Р. Дуальная природа права / Р. Алекси // Право Украины. – 2011. – № 1. – С. 45–58.

Бачинин В. А. Морально-правовая философия / В. А. Бачинин. – Х., 2000. – С. 9–14.

Бурлай Є. В. Дуалізм “природного” та “позитивного” в

праві як філософська проблема / Є. В. Бурлай // Пробл. філософії права. – Т.1. – К.-Чернівці, 2003. – С. 83–85.

Максимов С. І. Що є право? Ключові моменти концепції правової реальності / С. І. Максимов // Філософія права і загальна теорія права. – 2016. – № 1-2. – С. 343–351.

Стовба О. В. Право і час: монографія / О. В. Стовба. – Х.: Тім Пабліш Груп, 2016. – 368 с.

Т е м а 8. Правова антропологія: гуманістична природа права

П л а н

1. Поняття правової антропології. Антропологічні основи права.
2. Філософський смисл та обґрунтування прав людини.
3. Особистість і право. Гуманістична природа права.

Список додаткової літератури за темою

Алексі Р. Існування прав людини / Р. Алексі // Право України. – 2011. – № 8. – С. 121–130.

Гьоффе О. Трансцендентальний обмін – фігура легітимації прав людини?: у кн.: Філософія прав людини / О. Гьоффе. – К.: Ніка-Центр, 2012. – С. 32–47.

Максимов С. І. Антропологічні основи права / С. І. Максимов // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 2. – С. 148–155.

Сатохіна Н. І. Обґрунтування прав людини: реконструкція проблеми / Н. І. Сатохіна // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – Х.: Право, 2016. – № 1. – С. 119–127.

Хабермас Ю. Концепт человеческого достоинства и реалистическая утопия прав человека / Ю. Хабермас // Вопросы философии. – 2012. – № 2. – С. 66–80.

Т е м а 9. Правова аксіологія: ціннісні засади права

П л а н

1. Поняття «правова аксіологія». Правові цінності. Право як цінність. Правовий ідеал.
2. Свобода як цінність. Ідея права як ідея свободи. Свобода і рівність. Межі свободи.
3. Справедливість як головна правова цінність. Сучасні теорії справедливості.

Список додаткової літератури за темою

Бандура О. О. Єдність цінностей та істини у праві / О. О. Бандура. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – С. 11–32, 33–43.

Берлін І. Два концепти свободи: у кн.: Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза: антологія / І. Берлін. – К.: Вид. дім "Простір", "Смолокип", 2009. – С. 546–583.

Данильян О. Г. Свобода як сутнісна характеристика права: спроба філософського осмислення / О. Г. Данильян, О.П. Дзьобань // Пробл. законності. – 2010. – Вип. 110. – С. 180 – 189.

Макінтайр А. Справедливість як чеснота: зміна концепцій: у кн.: Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза: антологія. – К.: Вид. дім "Простір", "Смолокип", 2009 / А. Макінтайр. – С. 884–893 .

Мілль Д. С. Індивідуальна свобода і межі суверенності індивіда: у кн.: Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза: антологія. – К.: Вид. дім "Простір", "Смолокип", 2009 / Д. С. Мілль. – С. 436–453.

Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер. – К.: Дух і літера, 2002. – 216 с.

Джон Роулз. Теорія справедливості (фрагменти з книги). URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/26.pdf>.

Тема 10. Універсальне й культурно-особливе у ціннісному вимірі права

П л а н

1. Правосвідомість як ціннісна форма світогляду. Структура правосвідомості: форми й рівні.
2. Універсальне в правосвідомості. Аксіоми правосвідомості. Правосвідомість і патерналістська свідомість.
3. Культурно-специфічне в правосвідомості. Особливості українського правового менталітету.
4. Право й мораль. Філософсько-етичний зміст принципу толерантності.

Список додаткової літератури за темою

Дзьобань О. П. Основні ознаки української національної правової ментальності / О. П. Дзьобань, О. Л. Ріпа // Право і безпека. – 2002. – № 2. – С. 173–176.

Калиновський Ю. Ю. Парадигмальні виміри правосвідомості українського суспільства: Монографія / Ю. Ю. Калиновський. – Х.: Майдан, 2012. – 346 с.

Максимов С. І. Універсальність прав людини / С. І. Максимов // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С. 110–117.

Моїсєєв С. В. Сучасна теорія прав людини: ліберальні та комунітаристські підходи / С. В. Моїсєєв // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С. 118–134.

Толерантність: правові проблеми // Філософія права і загальна теорія права. – 2016. – № 1-2. – С. 15–120.

Тема 11. Правова епістемологія та правова герменевтика

П л а н

1. Предмет і проблеми правової епістемології. Особливості осмислення права.

2. Герменевтична природа рефлексії права. Осмислення права, правотворчість і правозастосування як герменевтичні практики.

3. Проблема істини у праві. Істина, справедливість і примирення.

Список додаткової літератури за темою

Булигін Є. Норми права, логіка та істина / Є. Булигін // Філософія права і загальна теорія права. – 2015. – № 1-2. – С. 298–311.

Меркль А. Дволикість права. Погляд під кутом теорії пізнання права / А. Меркль // Пробл. філософії права. – Т. VI-VII. К.-Чернівці: Рута, 2008-2009. – С. 79–93.

Паттаро Э. Реалистский подход к объективности норм и права / Э. Паттаро // Пробл. філософії права. – Т. III. – К.-Чернівці: Рута, 2005. – С. 20–32.

Рикер П. Торжество языка над насиліем. Герменевтический подход к философии права / П. Рикер // Вопр. философии. – 1996. – № 4. – С. 27–36.

Сатохіна Н. І. Освоєння минулого: правда, справедливість, примирення / Н. І. Сатохіна // Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри: статті учасників Міжнародного круглого столу (м. Львів, 28–29 жовтня 2016 р.). – Львів: Видавництво ЛОБФ “Медицина і право”, 2017. – С. 260–265.

Т е м а 12. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві

П л а н

1. Людина і політико-правові інститути. Співвідношення права і влади. Поняття, види та принципи легітимації.

2. Філософські проблеми правотворчості та

правозастосування у перехідних суспільствах.

3. Поняття та перспективи формування правового суспільства в Україні.

4. Філософські проблеми окремих галузей права. Глобалізація та її вплив на право.

Список додаткової літератури за темою

Баумейстер А. Апорії модерної теорії легітимації / А. Баумейстер // Філософська думка. – 2009. – № 5. – С. 22–33.

Лапорта Ф. Глобализация и верховенство права. Некоторые сомнения вестфальца / Ф. Лапорта // Пробл. філософії права. – Т. IV-V. – К.-Чернівці: Рута, 2006-2007. – С. 34–49.

Калиновський Ю. Ю. Буття правового суспільства: ціннісні детермінанти: у кн.: Суспільство, людина, право: сучасні дослідження актуальних проблем: Монографія / за ред. О. Г. Данильяна / Ю. Ю. Калиновський. – Х.: Право, 2014.

Максимов С. И. Правовое общество: основные черты и условия формирования / С. И. Максимов // Пробл. законності. – 2003. – Вип. 58. – С. 265–173.

Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз / за заг. ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. – Х., 2004. – С. 7–182.

Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. – 2-ге видан., перероб. і допов. – Х.: Право, 2017. – 416 с.

5. ПОТОЧНИЙ ТА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Опис предмета курсу

Курс	Напря́м підготовки, спеціальність, ступінь вищої осві́ти	Характеристика (структура) навчального курсу
Кількість кредитів ECTS: 3 Розділів: 2 Загальна кількість годин: 90 Тижневих годин: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 2,5	<u>Галузь знань:</u> 08 «Право»; 29 «Міжнародні відносини» <u>Спеціальність:</u> 081 «Право»; 293 «Міжнародне право» <u>Ступінь вищої осві́ти</u> – бакалавр	Обов’язкова: Лекції: 22 год. Практичні заняття: 26 год. Самостійна робота: 42 год. Вид контролю: залік за накопиченими оцінками (IV семестр)

Організація поточного контролю

Оцінювання знань студентів здійснюється на основі результатів поточного контролю (ПК)) в діапазоні від 0 до 100 балів. Загальним об’єктом оцінювання знань студентів є відповідні частини навчальної дисципліни, засвоєння якої перевіряється під час ПК.

Об’єктами ПК знань студентів з філософії права є: систематичність та активність роботи на лекціях, семінарських заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань), виконання контрольних завдань, інші форми робіт.

Оцінювання результатів ПК здійснюється викладачем

наприкінці вивчення кожного розділу. Критеріями оцінювання є:

а) активність та рівень знань при обговоренні питань семінарських занять, відвідування відповідних форм навчального процесу, самостійне доопрацювання окремих тем чи питань, інші форми робіт (від 0 – 60 балів);

б) результати письмової контрольної роботи чи тестування або іншого виду робіт за вибором викладача які здійснюються після вивчення кожного розділу дисципліни (від 0 – 20 балів за кожну роботу). Конкретний перелік питань до письмової контрольної роботи, перелік тестів, порядок і час їх складання, критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома студентів на початку навчального семестру.

У разі невиконання завдань ПК з об'єктивних причин студенти мають право з дозволу викладача скласти їх до останнього семінарського заняття. Час та порядок складання визначає викладач.

Організація підсумкового контролю

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів з філософії права здійснюється на основі результатів ПК в формі заліку. Підсумковий бал за результатами ПК та залік оформляється під час останнього семінарського заняття.

Мінімальна необхідна кількість балів для отримання заліку складає 60 балів.

6. Список літератури

Основна література

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2014. – 208 с.

Філософія права: конспект лекцій / О. Г. Данильян, А. П. Дзєбань, С. І. Максимов и др.; под ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2009. – 176 с.

Додаткова література

Бандура О. О. Правознавство у системі наукового знання. Аксиологічно-гносеологічний підхід / О. О. Бандура. – К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 272 с.

Бачинин В. А. Філософія права и преступления / В. А. Бачинин. – Х.: Фолио, 1999. – 607 с.

Бачинін В. А. Філософія права: підручник / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов. – К.: Ін Юре, 2003. – 472 с.

Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Т 2: Філософія права / редкол. С. І. Максимов (голова) та ін. – Х.: Право, 2017. – 1128 с.

Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / О. Гьофе. – К.: Альтерпрес, 2003. – 264 с.

Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін. – К.: Основи, 2000. – 519 с.

Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади: монографія / О. П. Дзьобань. – Х.: Майдан, 2013. – 360 с.

Жоль К. К. Філософія и социология права / К. К. Жоль. – К.: Юринком Интер, 2000. – 480 с.

Калиновський Ю. Ю. Парадигмальні виміри правосвідомості українського суспільства: монографія / Ю. Ю. Калиновський. – Х.: Майдан, 2012. – 346 с.

Кант И. Метафизические начала учения о праве: в кн.:

- Соч. в 6 т. / И. Кант. – Т. 4. – Ч. 2. – М.: Мысль, 1964. – 544 с.
- Кант И. К вечному миру: в кн.: Соч. в 6 т. / И. Кант. – Т. 6. – М.: Мысль, 1966. – 606 с.
- Кістяківський Б. Вибране / Б. Кістяківський. – К.: Абрис, 1996. – 512 с.
- Кузнецов В. Філософія права. Історія та сучасність: Навч. посіб. / В. Кузнецов. – К.: Стілос, Фоліант, 2003. – 382 с.
- Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Х.: Право, 2002. – 328 с.
- Максимов С. И. Філософія права: сучасні інтерпретації: Вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003–2011) / С. И. Максимов. – 2-ге вид., допов. – Х.: Право, 2012. – 432 с.
- Неклассическая философия права: вопросы и ответы: кол. моногр. / С. И. Максимов, Ю. Е. Пермяков, А. В. Поляков и др.; под ред. А. В. Стовбы. – Х.: Б-ка междунар. журн. «Проблемы философии права», 2013. – 272 с.
- Платон. Держава / Платон. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
- Правове виховання в сучасній Україні: монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін.; за ред. акад. В. Я. Тація, акад. А. П. Гетьмана, проф. О. Г. Данильяна. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2013. – 440 с.
- Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х.: Право, 2009. – 352 с.
- Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / відп. ред. В. С. Бігун. – К., 2009. – 316 с.
- Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз / за заг. ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. – Х., 2004. – 360 с.
- Проблеми філософії права. Міжнародний часопис. К.-Чернівці: Рута. – Т. I. – 2003. – 228 с.; Т. II. – 2004. – 240 с.; Т. III. – №1-2. – 2005. – 480 с.; Т. IV-V. – 2006-2007. – 288 с.; Т. VI-VII. – 2008-2009. – 284 с.; Т. VIII-IX. – 2010-2011. – 496 с.
- Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер. – К.: Дух і літера, 2002. – 218 с.

Роулз Дж. Теорія справедливості (фрагменти з книги). URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/26.pdf>.

Стовба О. В. Право і час: монографія / О. В. Стовба. – Х.: Тім Пабліш Груп, 2016. – 368 с.

Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. – 2-ге видан., перероб. і допов. – Х.: Право, 2017. – 416 с.

Філософія права. Хрестоматія: Учеб. посібник для студ. вищих учеб. заведений / под ред. Н. И. Панова. – К.: Ін Юре, 2002. – 692 с.

Філософія права і загальна теорія права: науковий журнал. – К., 2012. – № 1. – 302 с.; 2012. – № 2. – 404 с.; 2013. – № 1. – 412 с.; 2013. – № 2. – 404 с.; 2014. – № 1-2. – 556 с.; 2015. – № 1-2. – 514 с.; 2016. – № 1-2. – 488 с.

Фуллер Л. Л. Мораль права / Л. Л. Фуллер. – К.: Сфера, 1999. – 232 с.

Харт Х. Л. А. Концепція права / Х. Л. А. Харт. – К.: Сфера, 1998. – 231 с.

Ціцерон Марк Тулій. Про державу. Про закони. Про природу богів / Ціцерон. – К.: Основи, 1998. – 212 с.

Циппеліус Р. Філософія права / Р. Циппеліус. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.

З М І С Т

1. Вступ	3
2. Загальний розрахунок годин лекцій, семінарських занять, самостійної роботи	5
3. Програма навчальної дисципліни “Філософія права”....	6
4. Плани семінарських занять	11
5. Поточний та підсумковий контроль знань студентів.....	23
6. Список літератури.....	25